

Hemşirelik Öğrencilerinin Gözüyle Kliniklerde Hasta Haklarının Kullanımı

The Use of Patient Rights in Clinics Point of View of Nursing Students

Sibel KÜÇÜKOĞLU,^a
Duygu ARIKAN,^a
Mehtap CÜRCANİ^a

^aAtatürk Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Erzurum

Geliş Tarihi/Received: 30.09.2009
Kabul Tarihi/Accepted: 17.02.2010

*Bu çalışma 1st International Congress on
Nursing Education, Research and Practice
Thessaloniki, Greece kongresinde
poster bildiri olarak sunulmuştur.*

Yazışma Adresi/Correspondence:
Sibel KÜÇÜKOĞLU
Atatürk Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Erzurum,
TÜRKİYE/TURKEY
s_nadaroglu@hotmail.com

ÖZET Amaç: Araştırma Türkiye'nin doğusunda hemşirelik öğrencilerinin kliniklerde hasta haklarının kullanılma durumu hakkındaki gözlemlerini belirlemek amacı ile tanımlayıcı olarak planlandı. **Gereç ve Yöntemler:** Araştırma örneklemini 2008-2009 Eğitim Öğretim yılında öğrenim gören, araştırmaya katılmaya gönüllü 306 öğrenci oluşturdu. Veri toplama aracı olarak öğrencilerin demografik verilerini ve klinik deneyimlerine dayanarak hasta haklarının klinikte uygulanma durumlarını belirlemeye yönelik literatür ışığında hazırlanan bir anket formu kullanıldı. **Bulgular:** Araştırmaya katılan öğrencilerin %94.8'inin kız olduğu tespit edildi. Öğrencilerin hasta haklarını uygulama durumları incelendiğinde, %96.1'inin staj uygulamalarında hasta haklarına uygun bakım sağladıklarını belirttikleri saptanmıştır. Öğrencilerin %90.5'inin sağlık çalışanlarının hasta haklarını ihlal ettiğini düşündüğü, bu ihlalleri ilk sırada doktorların (%81.4), ikinci sırada ise hemşirelerin (%73.2) yaptığını ve nedeninin ise büyük oranda (%68) olumsuz iş koşullarından kaynaklandığını düşündükleri saptanmıştır. **Sonuç:** Öğrencilere sağlık çalışanlarının hasta haklarından en çok hangisine/hangilerine dikkat ettikleri sorulduğunda bilgilendirme ve bilgi isteme hakkı, hizmetten genel olarak faydalanma hakkı, mahremiyete ve özel hayata saygı hakkının ilk üç sırada yer aldığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hasta hakları; öğrenciler, hemşirelik

ABSTRACT Objective: The research was planned as descriptively with the aim of determining the observations about the use of patient rights in clinics of nursing students in the east of Turkey. **Material and Methods:** The sampling of the research consisted of 306 students educated in 2008-2009 academic years. As the tool of data collection, as questionnaire form prepared under the light of literature and orienting to determine practicing patient rights based on student's observation in the clinic and demographic data of the students were used. **Results:** It was found out that 94.8% of students participated in the study was girl. When the situation in which the students apply patient rights was examined. It was found that 96.1% of the students provided the care suitable for patient rights during their practice in clinics. 90.5% of students thought that health staff violated patient rights, and that doctors made violation in the first row (81.4%), and that the nurses made violation in the second row (73.2%) and that the reason of the violation is generally (68%) based on negative working condition. **Conclusion:** When the students were asked that which patient right used mostly by health staff, the right of given information and ask for information, and benefit from the service generally, and the right of respect for private life or confidence have taken the first three rows the place.

Key Words: Patient rights; students, nursing

Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2010;18(2):80-7

Hasta hakları sağlık hizmeti alan kişilerin sağlık kurumları ve sağlık personeli karşısındaki haklarını tarif eden bir kavramdır. Bu haklar; sağlık hizmetlerinden yararlanma gereksinimi olan fertlerin

sırf insan olmaları nedeniyle sahip buldukları hakları kapsamakta ve gerek ulusal gerekse uluslar arası anlaşmalarla teminat altına alınmaktadır.¹

Hasta hakları dayanağını insan hakları ile ilgili temel belgelerden alır. Bilinen ilk hasta hakları bildirgesi, 1972 yılında yayınlanan Amerikan Hastane Birliği'nin Hasta Hakları Bildirgesidir. Daha sonra 1981 yılında Lizbon'da 1. Dünya Tabipler Birliği Hasta Hakları Bildirgesi yayınlanmıştır. Bu bildirgenin eksiklikleri, daha sonra hazırlanan 1994'te Amsterdam Avrupa Hasta Haklarının Geliştirilmesi Bildirgesi ve 1995'te Bali 4. Dünya Tabipler Birliği Hasta Hakları Bildirgesi ile giderilmiştir. Tüm dünyada yoğun şekilde gelişme gösteren hasta hakları konusunda, ülkemizde bu konuya özel kanun olmamakla birlikte, hasta haklarıyla ilgili hükümler içeren çok sayıda yasal düzenleme bulunmaktadır. Hasta haklarıyla ilgili düzenlemeler, pek çok hukuk metninin içinde dağınık bir şekilde yer almaktadır.²

1 Ağustos 1998 tarihinde yayınlanan "Sağlık Bakanlığı Hasta Hakları Yönetmeliği" ve 15 Ekim 2003'de Sağlık Bakanlığınca hazırlanan "Sağlık Tesislerinde Hasta Hakları Uygulamalarına Dair Yönerge" ile yasal işleyişler tanımlanmıştır. Sağlık Bakanlığınca hazırlanan Hasta Hakları Yönetmeliği, hasta hakları konusunda oldukça geniş hazırlanmış hukuksal bir metindir. Bu yönetmelikte Sağlık Hizmetlerinden Faydalanma, Sağlık Durumu ile ilgili Bilgi Alma, Mahremiyete Saygı Gösterilmesi, Tıbbi Haklar başlıkları altındaki alt başlıklarla hastaların hakları ele alınmıştır.²

Hasta hakları, sağlık hakkının ve temel insan haklarından olan yaşama hakkının uzantısı olarak, son yıllarda tıp etiği alanında üzerinde önemle durulan konulardan biridir. Bu nedenle, hasta haklarının korunabilmesi için sağlık ekibi üyelerine önemli görevler düşmektedir.³ Hemşire ve hekimlerin hasta haklarına ilişkin duygu ve düşüncelerini, hastaların hasta haklarını bilme ve bu haklardan yararlanma durumlarını saptamak amacı ile yapılan çalışmalarda, hekim ve hemşirelerin bazı hasta haklarını bildikleri ve savundukları ancak hasta hakları konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları hastaların da hasta olarak haklarını iyi bilmedik-

leri ve bu haklardan yeterince yararlanmadıkları bulunmuştur.^{2,4}

Hasta hakları, sağlık hizmeti alma sürecinde "hastaya, sağlık kurumuna, sağlık personeline, sağlık sistemine ve finansman yöntemine" bağlı olarak ihlal edilmektedir.⁵ Bu bakımdan sağlık personelinin hem insancıl bir yaklaşım açısından, hem de yasal açıdan hasta hakları ihlalleri ile bunlara bağlı ortaya çıkan sorunların önlenmesi, sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılması, sağlık hizmetlerinin insan onuruna yakışır biçimde sunulması için hasta hakları konusunda bilgili, duyarlı ve uygulayıcı olması gerekmektedir.⁶

AMAÇ

Hemşirelik öğrencileri klinik uygulamaları sırasında hasta haklarını hem uygulama fırsatı bulmakta hem de sağlık çalışanlarının hasta haklarını uygulama durumlarıyla ilgili gözlem yapma olanağına sahip olmaktadır. Bu araştırma Türkiye'nin doğusunda hemşirelik öğrencilerinin kliniklerde hasta haklarının kullanılma durumu hakkındaki gözlemlerini belirlemek amacı ile yapılmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Tanımlayıcı olarak yapılan araştırmanın evrenini 2008-2009 eğitim-öğretim yılında Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu (244) ve Sağlık Yüksekokulu (154)'nda 2.-3.-4. sınıfta okuyan toplam 398 öğrenci oluşturmuştur. Evrenin tümü örnekleme alındığı için herhangi bir örnekleme yöntemi gidilmemiştir. Araştırmanın yapıldığı tarihlerde araştırmaya katılmayı kabul eden 306 öğrenci (%77) ile araştırma yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak öğrencilerin demografik verilerini ve klinik deneyimlerine dayanarak hasta haklarının klinikte uygulanma durumlarını belirlemeye yönelik literatür ışığında hazırlanan bir anket formu kullanılmıştır.^{1,7-9} Anket formu öğrencilerin sosyo demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular (yaş, cinsiyet, sınıf) ve sağlık çalışanlarının kliniklerde hasta haklarını kullanma durumlarını ve kullanmama nedenlerini belirleyen toplam 10 sorudan oluşmuştur. Eğitim öğretim döneminin başında tüm öğrencilerin sınıfta bulunduğu bir ders saatinde, belirtilen sınıflardaki öğrencilere araştır-

ma konusu ve hasta hakları hakkında bilgi verilmiş ve dönem boyunca klinik uygulamaları sırasında hasta haklarının uygulanma durumunu gözlemlemeleri istenmiştir. Dönem sonunda yine öğrencilerin tümünün sınıfta bulunduğu bir ders saatinde öğrencilere anket formu dağıtılmış, doldurulan anketler toplanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, SPSS for Windows 11.5 programı kullanılarak yapılmıştır. Verilerinin analizinde yüzdelik, ortalamalar ve ki-kare kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin %94.8'inin (290) kız, %5.2'sinin (16) erkek öğrenci olduğu, %41.5'inin (127) 2. sınıfta okuduğu, %25.8'inin

(79) 3. sınıfta okuduğu, %32.7'sinin (100) 4. sınıfta okuduğu ve yaş ortalamalarının 20.88 ± 1.46 olduğu tespit edilmiştir (Tablo 1).

Öğrencilerin %96.1'inin (294) kliniklerde bu haklara uygun davrandığını belirttiği tespit edilmiştir. Öğrencilerin gözlem ve düşüncelerine göre %90.5 oranında (277) hasta haklarının kliniklerde sağlık personeli tarafından ihlal edildiği, bu ihlali de ilk sırada doktorların ikinci sırada hemşirelerin yaptığı belirlenmiştir (Tablo 2).

Hasta haklarının kliniklerde ihlal edilme durumu hakkında öğrencilerin düşünce ve gözlemleri incelendiğinde ilk sırada "Dini vecibelerini yerine getirme hakkı" yer alırken bunu "onurlu

TABLO 1: Öğrencilerin gözüyle hasta haklarının kliniklerde kullanımı (n: 306).

	S	%
Hasta haklarını öğrencilerin klinikte kullanma durumları		
Evet	294	96.1
Hayır	12	3.9
Hasta haklarının kliniklerde sağlık çalışanları tarafından ihlal edilme durumu		
Evet	277	90.5
Hayır	29	9.5
TOPLAM	306	100.0
Sağlık çalışanlarından kimlerin hasta haklarını ihlal ettiği*		
Doktor	249	81.4
Hemşire	224	73.2
Diğer Sağlık Çalışanları (Ebe, Hasta Bakıcı)	213	69.6

* Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

TABLO 2: Hasta haklarının kliniklerde ihlal edilme durumları.

Hasta Hakları	S	%
Yaşama ve sağlığın korunması hakkı	230	75.2
Hizmetten genel olarak faydalanma hakkı	143	46.7
Özerkliğe saygı , ziyaret refakatçi bulundurma hakkı	183	59.8
Bilgilendirilme ve bilgi isteme hakkı	77	25.2
Sağlık kuruluşunu ve personelini seçme ve değiştirme hakkı	196	64.1
Reddetme, durdurma, onam (rıza) hakkı	204	66.7
Tıbbi kayıtlara ulaşabilme ve verilerin gizliliğinin korunması hakkı	249	81.4
Mahremiyet ve özel hayata saygı hakkı	167	54.6
Hakkını arama ve başvuru, şikayet, dava açma hakkı	163	53.3
Onurlu ölüm, manevi teselli hakkı	257	84.0
Dini vecibelerini yerine getirme hakkı	262	85.6
Güvenlik hakkı	252	82.4

ölüm, manevi teselli hakkı”nın izlediği, “Bilgilendirilme ve bilgi isteme hakkı”nın ise en az ihlal edilen hasta hakkı olduğu saptanmıştır (Tablo 3).

Öğrencilerin gözlem ve düşüncelerine göre doktorların kliniklerde hasta haklarını ihlal etme durumları Tablo 3’te sunulmuştur. Öğrencilere göre doktorlar hasta haklarından en fazla (%83.1, 207) “dini vecibelerini yerine getirme hakkını”, en düşük oranda ise (%23.3, 58) “bilgilendirilme ve bilgi isteme hakkını” ihlal ettikleri saptanmıştır. “Bilgilendirilme ve bilgi isteme hakkı”, “reddetme, durdurma, onam (rıza) hakkı” ile doktorların hasta haklarını ihlal etme durumları arasında anlamlı bir fark bulunmazken ($p > 0.05$); “yaşama ve sağlığın korunması hakkı”, “hizmetten genel olarak faydalanma hakkı”, “özerkliğe saygı, ziyaret refakatçi bulundurma hakkı”, “sağlık kuruluşunu ve personelinin seçme ve değiştirme hakkı”, “reddetme, durdurma, onam (rıza) hakkı”, “tıbbi kayıtlara ulaşabilme ve verilerin gizliliğinin korunması hakkı”, “mahremiyet ve özel hayata saygı hakkı”, “hakkını arama ve başvuru, şikayet, dava açma hakkı”, “onurlu ölüm, manevi teselli hakkı”, “dini vecibelerini yerine getirme hakkı”, “güvenlik hakkı” ile doktorların hasta haklarını ihlal etme durumları arasındaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur ($p < 0.05$).

Çalışmada öğrencilerin hemşirelerin hasta haklarından en fazla (%82.6, 185) “dini vecibeleri-

ni yerine getirme hakkını” en düşük (%23.7, 53) “bilgilendirilme ve bilgi isteme hakkını” ihlal ettiklerini düşündükleri saptanmıştır. “Bilgilendirilme ve bilgi isteme hakkı”, “tıbbi kayıtlara ulaşabilme ve verilerin gizliliğinin korunması hakkı”, “onurlu ölüm, manevi teselli hakkı” ile hemşirelerin hasta haklarını ihlal etme durumları arasında anlamlı bir fark bulunmazken ($p > 0.05$); “yaşama ve sağlığın korunması hakkı”, “hizmetten genel olarak faydalanma hakkı”, “özerkliğe saygı, ziyaret refakatçi bulundurma hakkı”, “sağlık kuruluşunu ve personelinin seçme ve değiştirme hakkı”, “reddetme, durdurma, onam (rıza) hakkı”, “mahremiyet ve özel hayata saygı hakkı”, “hakkını arama ve başvuru, şikayet, dava açma hakkı”, “dini vecibelerini yerine getirme hakkı”, “güvenlik hakkı” ile hemşirelerin hasta haklarını ihlal etme durumları arasındaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur (Tablo 3, $p < 0.05$).

Diğer sağlık personelleri de hasta haklarından en fazla (%82.6, 176) “onurlu ölüm, manevi teselli hakkı” ve “dini vecibelerini yerine getirme hakkını” en düşük (%24.4, 52) “bilgilendirilme ve bilgi isteme hakkını” ihlal ettikleri belirlenmiştir. “Bilgilendirilme ve bilgi isteme hakkı”, “mahremiyet ve özel hayata saygı hakkı”, “onurlu ölüm, manevi teselli hakkı” ile hemşirelerin hasta haklarını ihlal etme durumları arasında anlamlı bir fark bulunmazken ($p > 0.05$); “yaşama ve sağlığın korunması hak-

TABLO 3: Öğrencilere göre sağlık çalışanlarının hasta haklarını ihlal etme durumları.

Hasta Hakları	Doktor		Hemşire			Diğer sağlık çalışanları*			
	S	%	p	S	%	p	S	%	p
Yaşama ve sağlığın korunması hakkı	181	72.7	p:0.036	161	71.9	p:0.028	151	70.9	p:0.009
Hizmetten genel olarak faydalanma hakkı	110	42.2	p:0.061	94	42.0	p:0.006	87	40.8	p:0.002
Özerkliğe saygı, ziyaret refakatçi bulundurma hakkı	137	55.0	p:0.000	125	55.8	p:0.018	109	51.2	p:0.000
Bilgilendirilme ve bilgi isteme hakkı	58	23.3	p:0.115	53	23.7	p:0.317	52	24.4	p:0.647
Sağlık kuruluşunu ve personelinin seçme ve değiştirme hakkı	152	61.0	p:0.022	128	57.1	p:0.000	122	57.3	p:0.000
Reddetme, durdurma, onam (rıza) hakkı	163	65.5	p:0.595	136	60.7	p:0.001	132	62.0	p:0.007
Tıbbi kayıtlara ulaşabilme ve verilerin gizliliğinin korunması hakkı	196	78.7	p:0.013	178	79.5	p:0.156	167	78.4	p:0.044
Mahremiyet ve özel hayata saygı hakkı	125	50.2	p:0.001	111	49.6	p:0.004	110	51.6	p:0.119
Hakkını arama ve başvuru, şikayet, dava açma hakkı	124	49.8	p:0.011	110	49.1	p:0.016	104	48.8	p:0.018
Onurlu ölüm, manevi teselli hakkı	204	81.9	p:0.040	183	81.7	p:0.071	176	82.6	p:0.327
Dini vecibelerini yerine getirme hakkı	207	83.1	p:0.010	185	82.6	p:0.012	176	82.6	p:0.024
Güvenlik hakkı	198	79.5	p:0.007	173	77.2	p:0.000	165	77.5	p:0.001

* Ebe, hasta bakıcı.

kı”, “hizmetten genel olarak faydalanma hakkı”, “özerkliğe saygı, ziyaret refakatçi bulundurma hakkı”, “sağlık kuruluşunu ve personelini seçme ve değiştirme hakkı”, “reddetme, durdurma, onam (rıza) hakkı”, “tıbbi kayıtlara ulaşabilme ve verilerin gizliliğinin korunması hakkı”, “hakkını arama ve başvuru, şikayet, dava açma hakkı”, “dini vecibelerini yerine getirme hakkı”, “güvenlik hakkı” ile hemşirelerin hasta haklarını ihlal etme durumları arasındaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur (Tablo 3, 4, $p < 0.05$).

Öğrencilere göre kliniklerde sağlık personelinin (doktor, hemşire, ebe, hasta bakıcı) hasta haklarını ihlal etme nedenleri arasında ilk sırada (%69.0, $p > 0.05$) “olumsuz iş koşulları” yer alırken bunu “personel sayısının yetersiz olması” (%61.7, $p < 0.05$) ve “personelin bu konuyu yeterince önemsememesi” (%59.2, $p < 0.05$) izlemektedir.

TARTIŞMA

Hasta hakları dendiğinde kast edilen, hastanın eski sağlığına en kısa zamanda ve en iyi şekilde kavuşma hakkı; bu olamıyorsa hastalığın ortaya çıkardığı sınırlama ve kısıtlamalardan olabildiğince kurtulma, hastalık veya sakatlanmaya karşın yaşam kalitesini en yüksek olabilirlik derecesine ulaştırma hakkı olarak tanımlanabilir. Bu nedenle hasta hakları kavramının hem doktor ve hemşireler, hem sağlık personeli hem de hastalar tarafından bilinmesi ve insanlık onuruna yakışır biçimde uygulanması gerekir. Hasta, bu durumda gereksinim duyduğu sağlık hizmetini eşitlik, saygınlık ve olabildiğince yüksek kalitede alabilmelidir.¹⁰ Oysa günümüzde birçok hastanede hasta hakları, sağlık çalışanları tarafından sağlık hizmeti alma sürecin-

de çeşitli nedenlere bağlı olarak ihlal edilmektedir.^{5,11,12} Bu çalışmada öğrencilerin gözlem ve düşüncelerine göre kliniklerde %90.5 oranında hasta haklarının ihlal edildiği saptanmıştır. Kaya ve ark. da çalışmalarında öğrenci hemşirelerin gözlemlerine göre “insan hakları ve değerlerine saygı, bilgilendirilme, onam, mahremiyet ve özel yasama saygı” konularında klinik uygulamalarda bazı eksiklikler olduğunu saptamışlardır.⁷

Bu çalışmada öğrencilerin hasta haklarından en çok “sağlık tesisinin imkânları ölçüsünde ve idarece alınan tedbirler çerçevesinde, dini vecibelerini yerine getirme hakkı”nın (%85.6) ihlal edildiğini gözlemlediği ve düşündüğü belirlenmiştir. Kaya ve ark.nın çalışmasında da öğrencilere “dini vecibelerini yerine getirme hakkı”nın kliniklerde uygulanıp uygulanmadığı sorulmuş öğrencilerin %17.9’unun uygulandığını, %30.5’inin uygulanmadığını, %51.5’inin ise gözlemleyemediğini ifade ettikleri belirlenmiştir.⁷ Bu sonuçlar, hem hizmeti alanların “dini vecibelerini yerine getirme hakkı” konusunda sıkıntılı durumlarının olduğunu, hem de hizmeti sunan/sunacak olan sağlık çalışanlarının konu hakkındaki duyarlılıklarının az olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir. Teke ve ark.nın çalışmasında ise hemşirelerin %77.5’inin “kuruluşun imkanları ölçüsünde ve idarece alınan tedbirler çerçevesinde, dini vecibelerini yerine getirebilir” görüşünü savundukları görülmüştür.⁸

Hasta hakları arasında yer alan temel haklardan birisi de “onurlu ölüm” hakkıdır. Çalışma sonucunda öğrenciler tarafından sağlık çalışanları arasında yüksek oranda (%84.0) ihlal edildiğini düşündükleri “onurlu ölüm, manevi teselli hakkı”nın sağlık çalışanları tarafından ihlal edildiği saptan-

TABLO 4: Öğrencilere göre sağlık personelinin hasta haklarını ihlal etme nedenleri.

Hasta haklarının ihlal edilme nedenleri	İhlal etme durumları			
	S	%	X ²	p
Yeterli bilgi sahibi olmama	120	43.3	0.04	p:0.841
Olumsuz iş koşulları	191	69.0	1.28	p:0.257
Kurumun fiziki kapasitesinin yetersiz oluşu	129	46.6	0.28	p:0.597
Personel sayısının yetersiz olması	171	61.7	6.17	p:0.013
Personelin bu konuyu yeterince önemsememesi	164	59.2	10.66	p:0.001

miştir. Hastaya sağlığını geri kazandırmak için hiçbir şey yapılmadığında, ölene kadar geçecek sürede sıkıntı ve acılarını azaltmak, nispeten kaliteli bir yaşam fırsatı sağlamak sağlık çalışanlarının vazgeçilmez görevleri arasındadır.² Ölümü yaklaşan hastaların bakımı ve ölüm olayı, sağlıkla ilgili mesleklerin en zor yönlerinden biridir.¹³ Ölümcül hastaların bakımında temel amaç, hastanın fiziksel ve ruhsal yönden rahatlığının sağlanması ve kalan yaşam süresinin kalitesinin artırılması olmalıdır.¹⁴ Terminal dönemdeki hasta ve yakınlarına verilecek hizmette en önemli rol hemşirelere düşmektedir.¹⁵ Terminal evredeki hasta ile çalışan hemşireler hastaların korkuları, hastanın bireyselliğinin ve aile bütünlüğünün korunması, ailenin duygusal ve fiziksel olarak güçlenmesi için planlama yapma ve aileyi yas sürecine hazırlama, semptomları kontrol ederek hastanın rahat ölümünü sağlama ile sorumludurlar.¹⁶

Çalışmadan elde edilen önemli bir bulgu da öğrencilerin “sağlık hizmetini güvenli bir ortamda alma hakkı”nın kliniklerde yüksek oranda (%82.4) ihlal edildiğini gözlemlemesidir. Bütün sağlık kurum ve kuruluşları, hastaların, ziyaretçi ve refakatçi gibi yakınlarının can ve mal güvenliklerinin korunması ve sağlanması için gerekli tedbirleri almak zorundadırlar. Bu hakkın ihlal edilmesinde, hastanelerdeki hasta yoğunluğu, fizik kapasitenin yetersiz olması, sağlık personelinin yetersizliği, hasta sayısının fazla olması gibi nedenlerin etkili olmuş olabileceği düşünülebilir.

Öğrencilerin gözlemlerine dayanarak kliniklerde ihlal edildiği (%81.4) düşünülen bir diğer hak ise “tıbbi kayıtlara ulaşabilme ve verilerin gizliliğinin korunması hakkı” olarak belirlenmiştir. Oysa hastanın yararlandığı sağlık hizmetleri sürecinde ve sonunda oluşan tıbbi kayıtlarına ve sağlık durumuna ilişkin her türlü bilgiye dilediği zaman ulaşabilme ve istediği taktirde bu kayıtların bir örneğini alabilme hakkı vardır. Buna ilave olarak eksik ya da hatalı olan bilgilerin düzeltilmesini isteyebilir. Verilerin gizliliğinin korunması ise hastanın mahremiyet hakkıyla yakından ilişkilidir. Tutulan kayıtlar ve eldeki bilgiler hastanın onamı olmaksızın üçüncü kişilere aktarılamaz.¹⁷ Öğrenci gözlemlerine göre hasta haklarının uygulanma durumunun

incelendiği bir çalışmada öğrenciler hastaların “kendisiyle ilgili tıbbi kayıtları isteme ve inceleme hakkı”nın sadece %17.2 oranında uygulandığı hakkında görüş bildirmişlerdir.⁸ Bu çalışmanın bulguları ile araştırma bulgularımız uyumlu görülmektedir.

Avrupa Hasta Haklarının Geliştirilmesi Bildirgesi’nde “Hasta tıbbi girişimi reddetme veya durdurma hakkına sahiptir. Reddedilen veya durdurulan tıbbi girişimin getireceği sonuçlar hastaya dikkatli bir şekilde açıklanmalıdır.” denmektedir.^{17,18} Ayrıca ilgili literatürde tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında onamı olmaksızın kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz denmektedir.^{18,19} Çalışmamızda öğrencilerin %66.7 oranında “Reddetme, durdurma, onam (rıza) hakkı”nın kliniklerde ihlal edildiğini gözlemlediği belirlenmiştir. Kaya ve ark.nın yaptığı bir çalışmada hastaların “herhangi bir ilaç test, işlem ve tedaviyi reddetme hakkı”nın uygulanma oranını %52.7 olarak bildirmiştir.⁸ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi cerrahi kliniklerinde yatan hastalarda yapılan bir çalışmada; yapılan işlemler için onam alma oranının %44.0 olduğu ve hastaların önemli bir kısmının bu konudaki haklarının farkında olmadığı vurgulanmıştır.²⁰ Çakır ve ark.nın yaptığı çalışmada cerrahi tedavi ve girişim uygulanan hastaların %6.3’ünün ilaç tedavisi uygulananların ise %75.8’inin bilgilendirilmedikleri ve onamlarının alınmadığını bildirmişlerdir.⁴ Deveci ve ark.nın çalışmasında araştırmaya katılanların hiçbiri “tıbbi müdahalelerde rızanın alınması ve rıza çerçevesinde hizmetten faydalanma” şeklinde bir hakka sahip olduğunu ifade etmemiştir.²¹ Yapılacak herhangi bir tıbbi işlem öncesi hasta onamına başvurmamak oldukça önemli bir etik sorundur. Bulgularımız literatürle uyumlu görülmektedir.

Hasta hakları yönetmeliğinin 9. maddesi “Hastaya talebi halinde, kendisine sağlık hizmeti verecek veya vermekte olan hekimlerin ve diğer personelin kimlikleri, görev ve unvanları hakkında bilgi verilir. Mevzuat ile belirlenmiş usullere uyulmak şartı ile hastanın kendisine sağlık hizmeti verecek olan personeli seçme, tedavisi ile ilgilenen hekimi değiştirme ve başka hekimlerin konsültasyonunu isteme hakkı vardır.”¹⁷ Bu çalışmada “Sağlık

kuruluşunu ve personeli seçme ve değiştirme hakkının” %64.1 oranında ihlal edildiği düşünülmektedir. Araştırma bulgularına göre bu hakkın uygulanma durumunun bu kadar düşük olması, hastanın hekimini seçebilmesinin ayrıca ücretli muayene gerektirmesi ve hastaların maddi güçlükler yaşamaması nedeniyle olabilir. Devci ve ark.nın çalışmasında hasta haklarını hatırlayabilenlerin en çok ifade edebildiği hakkın (%52.8) “personeli tanıma, seçme ve değiştirme hakkı” olduğu saptanmış, bunların hepsi özellikle istediği hekimi seçme hakkı olduğunu bildirmiştir.²¹ Kaya ve ark.nın çalışmasında öğrenciler hastaların “Hekim/hemşire ya da sağlık kurumunu değiştirme hakkı” için %38.5’i bu hakkın uygulandığı hakkında görüş belirtmişlerdir.⁷ Özdemir ve ark.nın çalışmasında hemşire ve ebelerin büyük bir çoğunluğu hastaların “sağlık kurumunu değiştirme hakkı”nın uygulaması konusunda olumsuz görüş bildirmişlerdir.²² Hasta hakları yönetmeliğinde “personeli seçme, hekimini değiştirme ve konsültasyon isteme hakları kullanıldığında mevzuat ile belirlenen ücret farkı, bu hakları kullanan hasta tarafından karşılanır” denmektedir.¹⁹

Hastanın mahremiyet hakkı hastaya ait bilgilerin gizliliği ve hastanın beden mahremiyetini kapsar.²³ Çalışmamızda öğrenciler “mahremiyet ve özel hayata saygı hakkının %54.6 oranında ihlal edildiğini belirtmişlerdir. Bu sonuçlar hem hastaların mahremiyetlerine saygı konusunda sıkıntı yaşamalarını göstermekte hem de sağlık çalışanlarının konu hakkındaki duyarlılıklarının az olduğunu düşündürmektedir. Ocaktan ve ark.nın çalışmasında katılımcılar hasta hakları deyince ilk akla gelenlerin güler yüzlü karşılanma, iyi davranılma ve saygı görme(%68.9) olduğu, en az akla gelen hakların ise tedaviyi reddedebilme (%3.9), mahremiyetin korunması (%2.7) ve yasal yollara başvurabilme (%1.8) olduğu görülmüştür.¹ Topbaş ve ark.nın çalışmasında asistanların %75.3’ünün, intörnlerin ise %61.4’ünün “Mahremiyete saygı gösterilmesi” konusunda olumlu yaklaşım gösterdikleri saptanmıştır.⁹

Hasta; sağlık durumu, hastalığı, olası hastalık nedenleri, beklenen hastalık süreçleri, var olan tedavi seçenekleri, olası risk ve yararlar gibi konu-

larda bilgilendirilmelidir. Verilen bilgiler açık ve anlaşılır olmalıdır. Ayrıca hastalara ilaçların olumlu ve olumsuz etkileri, diğer ilaçlarla etkileşimi ve tedaviyi reddetmenin sonuçlarının neler olacağı hakkında bilgi verilmelidir.¹⁷ Bu çalışmada en az (%25.2) “bilgilendirilme hakkı” ihlal edilmiş olması sağlık çalışanlarının hastaların bilgilendirilmesine verdiği önemi göstermesi açısından sevindiricidir.

Çalışmada öğrencilere göre kliniklerde sağlık personelinin hasta haklarını ihlal etme nedenleri arasında ilk sırada (%69.0)“olumsuz iş koşulları” yer alırken bunu “personel sayısının yetersiz olması” (%61.7) ve “personelin bu konuyu yeterince önemsememesi” (%59.2) izlemektedir. Sağlık personeline çalıştıkları kurumdaki hasta hakları ihlalleri ile ilgili düşüncelerinin sorulduğu bir başka çalışmada; %38.3’ü ihlalin az olduğunu, %29.7’si ihlalin abartıldığını, %6.7’si ise bilgisinin olmadığını söylemiştir. Hasta hakları ihlallerinin büyük çoğunlukla (%35.1) olumsuz iş koşulları, kurumun fiziki kapasitesindeki yetersizlikler ve personel sayısındaki yetersizliklerden kaynaklandığı belirtilmiştir.²⁴

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak öğrenci hemşirelerin klinikte mesleklerini aktif olarak yapmakta olan sağlık çalışanlarının hasta haklarını kullanılma durumlarını gözlemlendiği bu çalışmada;

- Hasta haklarının kliniklerde sağlık personeli tarafından genelde kullanılmadığını gözlemlendiği,
- İlk sırada ihlal edilen hasta hakkının “Dini vecibelerini yerine getirme hakkı” olduğu bunu “onurlu ölüm, manevi teselli hakkı”nın izlediği, “Bilgilendirilme ve bilgi isteme hakkı”nın ise en az ihlal edilen hasta hakkı olduğu,
- Kliniklerde sağlık personelinin hasta haklarını kullanmama nedenleri arasında “olumsuz iş koşulları”nın ilk sırada yer aldığı saptanmıştır.

Bu sonuçlara göre ülkemizde son yıllarda hasta haklarına daha fazla önem verilmesine rağmen hala uygulamada bazı eksiklikler olduğu görülmektedir. Hasta hakları, kaliteli sağlık

hizmetleri sunumuna olanak sağlayacak daha iyi bir ortamın hazırlanması için hasta, sağlık çalışanları ve hastane yönetiminin birlikte çalışması gereken haklardır. Bu hakların eksiksiz olarak yerine getirilmesi için sağlık ekibi üyelerinin yanı sıra hasta ve ailelerinin hizmet içi eğitimlerle eğitilmesi, sağlık çalışanlarının konu hakkında duyarlılıklarının artırılması daha mem-

nun edici bir sağlık hizmeti sunumunda yardımcı olacaktır. Ayrıca öğrenciler için rol modeli olan sağlık çalışanlarının hasta haklarına gereken önemi vermemesi de öğrenciler için iyi bir örnek teşkil etmeyecektir. Bu nedenle hasta haklarının savunucusu olan hemşirelerin bilgilerini hayata geçirme konusunda duyarlılıklarının artırılması gerekir.

KAYNAKLAR

- Ocaktan E, Yıldız A, Özdemir O. [Knowledge and Attitudes of Health Care Personnel Working At Abidinpaşa Health Group Directorate] Abidinpaşa Sağlık Grup Başkanlığı Bölgesinde Çalışan Sağlık Personelinin Hasta Hakları Konusunda Bilgi Ve Tutumları. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 2004;57(3):129-37.
- Sütaş M. [Patient and patients' relatives rights] Hasta ve Hasta Yakını Hakları. 1. Baskı, İstanbul, Berdan Matbaası, 2000.
- Karataş H, Karakoç KÖ, Aksoy Ş, Çelik P, Erenler F. [The expectations of families who applied to pediatric outpatient clinics and the evaluation of these expectations from patients' rights perspective] Çocuk Polikliniklerine Başvuran Ailelerin Beklentileri ve Bu Beklentilerinin Hasta Hakları Açısından Değerlendirilmesi. Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2004;12(1):10-5.
- Çakır Ü, Oğuzhanoğlu N, Zencir M, Özdel O, Tıprıdamaz H, Karadağ F, Ateşçi F. [The levels of giving information of patients lying in Pamukkale University hospital]. Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi'nde yatan hastaların bilgilendirilme düzeyleri. Düşünen Adam 2000;13(4):231-4.
- Bostan S. [The causes to break patient rights] Hasta hakları ihlallerinin nedenleri. İbni Sina Tıp Dergisi 2005;10(2-3):65-72.
- Kayahan M, Ovaloğlu N. [Patient rights and role of nurse] Hasta hakları ve hemşirenin rolü. Hemşirelik Forumu 2004;7(4):38-41.
- Kaya H, Acaroğlu R, Aştı T, Kaya N, Şendir M. [Patient's rights execution and limitation in practice;nursing students observation] Öğrenci gözlemlerine göre hasta haklarının uygulanma durumu. Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2006;14(3):140-4.
- Teke A, Uçar M, Demir C, Çelen Ö, Karaalp T. [Evaluation of Knowledge and Attitudes of the Nurses Working in a Training Hospital about Patients' Rights]. Bir Eğitim Hastanesinde Görev Yapan Hemşirelerin Hasta Hakları Konusundaki Bilgi ve Tutumlarının Değerlendirilmesi TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni 2007;6(4):259-66.
- Topbaş M, Özlü T, Çan G, Bostan S. [How much doctors know about patient's rights? Knowledge level of residents and interns in a medical school]. Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2005;13(2):81-5.
- Özlü T. [How do you take your doctor?] Hekiminizi nasıl alırdınız? İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2003; 137-9.
- Erdil F, Korkmaz F. Ethical problems observed by student nurses. Nurs Ethics 2009; 16(5): 589-98.
- Cameron ME, Schaffer M, Park HA. Nursing Students' Experience Of Ethical Problems and Use Of Ethical Decision-Making Models. Nurs Ethics 2001; 8(5): 432-47.
- Keser ÖN. [Death and Care of Dying Patient]. Ay FA, editör. Temel Hemşirelik, Kavramlar, İnkeler, Uygulamalar. İstanbul, Medikal Yayıncılık, 2007. p. 119-25.
- Biröl L. [The Care of Terminally Patient]. İç Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı. 2. Baskı, Ankara, Sistem Ofset, 2005. p. 207-12.
- Dik A. [The Approach to Terminally Patient] "Terminal Dönem Hastaya Yaklaşım", Hemşirelik Forumu 2005; (Temmuz- Ağustos): 59-60.
- Terakye G. [Relationship between patient and nurse]. Hasta Hemşire İlişkileri 4. Baskı, Aydoğdu Ofset, Ankara, 1995. p.99-110.
- Sert G. [Patient Right]. Hasta Hakları Babil Yayınları; 1. Basım, 2004; 299-319.
- Erdemir DA, Elçioğlu Ö. [Ethic responsibilities on each situation arises in clinical applications]. Klinik uygulamalarda her durumda ortaya çıkan etik yükümlülükler. Erdemir DA, Oğuz Yİ, Elçioğlu Ö, Doğan H, editörler. Klinik Etik. İstanbul, Nobel Tıp, 2001. p. 104-47.
- Hasta Hakları Yönetmeliği. T.C. Sağlık Bakanlığı, Resmi Gazete, 1 Ağustos 1998, Sayı: 23420.
- Sarı N, Başağaoğlu İ. [Ethical problems confronted during the clinical education of medical students] Klinik tıp eğitimi sırasında hasta yönünden ortaya çıkan etik sorunlar. T Klin Tıbbi Etik 1998;6(2):61-8.
- Deveci SE, Oğetürk A, Ozan T, Tokdem M, Açık Y. [Awareness about patients rights amongs patient admitting to a primary level health care facility] Bir Birinci Basamak Sağlık Kuruluşuna Başvuranların Hasta Haklarının Farkında Olma Durumları. Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2005;13(3):174-8.
- Özdemir H, Can Ö, Ergöner AT, Hilal A, Önder M, Meral D. Midwives and nurses awareness of patients' rights. Midwifery Accepted 20 January 2008. Article in press.
- Woogara J. Human rights and patients' privacy in UK hospitals. Nurs Ethics, 2001;8(3): 234-46.
- Duran Ö, Yıldırım G, Gerçek S, Karaarslan M, Aydın G. [The Knowledge Level of State Hospital Staff about Patient Rights] Devlet Hastanesinde Çalışan Sağlık Personelinin Hasta Haklarına İlişkin Bilgi Durumları. Sted 2008;17(1):1-6.